

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2024. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.6.73>

УДК 336.1:330.3

Г. З. Дуда,

аспірант кафедри фінансів,

Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-3882-7838>

БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

H. Duda,

Postgraduate student of the Department of Finance,

State University of Trade and Economics

BUDGET PLANNING IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

У статті досліджено сутність бюджетного планування в системі соціально-економічного розвитку. Досліджено напрями розвитку бюджетного планування та підвищення ефективності системи бюджетного планування, необхідність удосконалення системи формування доходів та управління видатками. Обґрунтовано вплив бюджетного планування на соціально-економічний розвиток країни. Обґрунтовані підходи до формування бюджетних доходів сприятимуть створенню сприятливих

умов для довгострокового економічного зростання. Розглянуто програмно-цільовий метод, який ґрунтується на управлінні бюджетними коштами та спрямований на вирішення соціально-економічних питань, що стоять перед суспільством на певному етапі розвитку. Проаналізовано переваги та недоліки використання програмно-цільового методу, шляхи його удосконалення. Програмно-цільовий метод планування видатків є інструментом середньострокового бюджетного планування, за допомогою якого забезпечується формування структури видатків на перспективу за пріоритетами, що відповідають стратегічним цілям держави. Впровадження програмно-цільового методу планування бюджету надає можливість оцінки ефективності використання державних коштів на кожному етапі бюджетування. Розкрито сутність та необхідність середньострокового методу планування як інструменту управління державними фінансами. Наведені принципи стратегічного бюджетного планування, які є невід'ємною частиною розробки бюджетної стратегії: обґрунтованості, ефективності, системності, адаптивності, варіативності, взаємоузгодженості, цілеспрямованості, соціальності, легітимності, інноваційності. За результатами проведеного дослідження зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення системи бюджетного планування шляхом розвитку інституційних засад бюджетного процесу; необхідність адаптації системи бюджетного планування до змін соціально-економічного стану країни. Ефективне та результативне використання бюджетних коштів є одним із найважливіших завдань планування та виконання бюджету в умовах обмежених ресурсів. Використання середньострокового бюджетного планування є важливим елементом відновлення економіки країни після війни.

The article examines the essence of budget planning in the system of social and economic development. The areas of budget planning development and

increasing the efficiency of the budget planning system, the necessity of improving the system of revenue generation and expenditure management were studied. The impact of budget planning on the socio-economic development of the country is substantiated. Reasonable approaches to the formation of budget revenues will contribute to the advantageous condition creation for long-term economic growth. The program-target method, which is based on the management of budget funds and is aimed at solving socio-economic issues facing society at a certain stage of development, is considered. The advantages and disadvantages of using the program-target method, ways of its improvement are analyzed. The program-target method planning is tool for medium-term budget planning, which ensures the formation of the structure of expenditures for the future according to priorities that correspond to the strategic objectives of the state. Implementation of the program-target planning method provides an opportunity to assess the effectiveness of state funds usage at each stage of budgeting process. The essence and necessity of the medium-term planning method as a public finance management tool is revealed. The principles of strategic budget planning, which are an integral part of the development of a budget strategy, are presented: reasonableness, efficiency, systematicity, adaptability, variability, mutual coherence, purposefulness, sociality, legitimacy, innovativeness. As a result of the study, was made a conclusion about the necessity of further budget planning system improvements by developing the institutional foundations of the budget process; necessity of budget planning system adaptation to the changes in socio-economic conditions. Effective and efficient budget funds usage is one of the most important tasks of budget planning and execution in the conditions of limited resources. Medium-term budget planning usage is an important element of the economy recovery of the country after the war.

Ключові слова: бюджет, бюджетне планування, бюджетна політика, соціально-економічний розвиток країни, середньострокове планування, програмно-цільовий метод планування.

Keywords: budget, budget planning, budget policy, social and economic development of the state, medium-term planning, program target planning method.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Бюджетне планування знаходить відображення через складові регуляторного механізму бюджетної політики у сфері доходів, видатків та міжбюджетних відносин. Вагомим є розвиток підходів до перспективного бюджетного планування, визначення пріоритетних напрямів удосконалення бюджетного планування на середньострокову перспективу. В умовах економічних перетворень важливим є розробка підходів щодо збільшення ефективності функціонування бюджету, що надає можливість покращити якісний рівень планування доходів та видатків бюджету. Окрім цього під час реалізації бюджетного планування повинні враховуватися особливості та тенденції соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних авторів, що досліджували сферу розвитку бюджетних відносин, слід зазначити: Дж. Б'юкенена, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі. Проблеми впливу бюджетного планування на соціально-економічний розвиток країни досліджуються у працях вітчизняних авторів: І. Чугунова, В. Макогон, В. Опаріна, М. Пасічного, В. Федосова.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є розкриття особливостей бюджетного планування як складової соціально-економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведення цілеспрямованої фінансово-бюджетної політики передбачає запровадження

стратегічного бюджетного планування. У процесі перспективного бюджетного планування створюються умови для розв'язання найважливіших проблем державного впливу на економічний розвиток. Розробка і реалізація бюджетної стратегії є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток країни [5, с. 476]. Бюджетне планування це процес визначення джерел формування та напрямів використання бюджетних ресурсів держави з метою забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку; дає можливість розподілу бюджетних ресурсів між бюджетами різних рівнів, що забезпечують максимально можливе задоволення потреб населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Бюджетне планування створює умови для покращення рівня життя суспільства, а також підвищення соціальних стандартів. Бюджетне планування має вплив на створення відповідних умов для структурної перебудови економіки. Необхідно здійснювати планування таких бюджетних програм, які здатні забезпечувати економічний розвиток у перспективі. Необхідне використання відповідних показників оцінки бюджетної результативності, а також важливим є дотримання принципу прозорості та збалансованості. Обґрунтовані підходи до формування бюджетних доходів сприятимуть створенню сприятливих умов для довгострокового економічного зростання. Орім цього вони сприятимуть посиленню фінансової стабільності. Бюджетні видатки також мають значний вплив на економічне зростання. Шляхом перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну систему держава впливає на структуру суспільного виробництва. Здійснюються соціально-економічні перетворення шляхом фінансування розвитку важливих галузей економіки, наукових досліджень, а також підтримці соціально незахищених верств населення.

Запровадження стратегічного бюджетного планування у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів є доцільним. Принципи

стратегічного бюджетного планування: обґрунтованості – застосування наукових методів і підходів до формування та реалізації бюджетної політики; ефективності – забезпечення максимального результату при мінімальному рівні витрат, виходячи з визначених цілей соціально-економічного розвитку країни та шляхів їх досягнення; системності – послідовність та єдність дослідження соціально-економічних процесів, оцінки їх впливу на розвиток бюджетної системи; адаптивності – врахування змін внутрішнього та зовнішнього середовища; варіативності – врахування інноваційних варіантів соціально-економічного розвитку країни; взаємоузгодження – зіставлення цілей з наявними фінансовими ресурсами, інтересів органів державної влади та місцевого самоврядування при визначенні стратегічних цілей, забезпечення узгодженості між складовими бюджетного простору; цілеспрямованості – обґрунтування пріоритетів соціально-економічного розвитку та очікуваних результатів; соціальності – підвищення рівня добробуту громадян; легітимності – обов'язковість прийняття бюджетної стратегії; інноваційності – застосування інновацій щодо стратегічного бюджетного планування та прогнозування [3, с. 78].

Органи державного управління є складовою частиною інституційного середовища бюджетного планування. Фінансові установи спрямовують їх діяльність на зміцнення дохідної частини бюджету, збалансованість бюджету, раціоналізацію використання видаткової частини бюджету, що забезпечує соціально-економічний розвиток країни [10, с. 103].

Розробка прогнозних бюджетних показників на довгострокову перспективу з урахуванням циклічності економічного розвитку сприятиме підвищенню керованості бюджетного процесу.

Основним методом бюджетного планування є програмно-цільовий метод, який ґрунтується на раціональному управлінні бюджетними коштами. Програмно-цільовий метод – це метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із

застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу. Окрім того, що програмно-цільовий метод формує систему звітування та оцінки роботи, він також забезпечує підвищення прозорості державного фінансового управління. При впровадженні програмно-цільового методу зміщується акцент від отримання коштів на те, які результати будуть отримання після використання цих коштів.

Серед недоліків такого методу планування можна виділити необхідність удосконалення механізму оцінювання ефективності та моніторингу виконання бюджетних програм. Важливим є запровадження методологічних підходів до визначення рівня ефективності бюджетної програми на основі системи розрахунку якісних та кількісних показників та оцінювання програми за результатами виконання. Необхідним є також порівняння результатів виконання бюджетних програм між розпорядниками коштів, визначення найбільш ефективних програм, а також планування показників на наступний бюджетний період на основі фактичного виконання в минулому. Реалізація бюджетних програм повинна ґрунтуватися на основі поставлених стратегічних цілей, які передбачені планами діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Кількість бюджетних програм повинна бути упорядкована та оптимізована з метою досягнення відповідного рівня результативності.

Удосконалення програмно-цільового методу планування видатків на основі розвитку інституційного середовища бюджетної системи, використання дієвих фінансових механізмів, спрямованих на управління результатами розглядається як важливий інструмент підвищення рівня обґрунтованості планування видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетів економічного та соціального розвитку. Методологічні підходи до моніторингу результативності бюджетних програм потребують удосконалення. Протягом бюджетного періоду необхідно контролювати

виконання запланованих результативних показників, відповідність поставлених завдань пріоритетам розвитку країни.

Запровадження середньострокового бюджетного планування для реалізації цілей національної політики, виходячи з макроекономічної та фінансової стратегії, вимагає від головних розпорядників бюджетних коштів якісного рівня підготовки обґрунтованих фінансово-економічних програм галузевого розвитку [6, с. 88].

Середньострокове бюджетне планування має стати важливим інструментом управління державними фінансами, який не лише даватиме змогу мати якісний, детальний, обґрунтований фінансовий план на середньострокову перспективу, але й буде основою для вироблення державної соціальної та економічної політики. Впровадження середньострокового бюджетного планування має полегшити бюджетний процес і сприяти підвищенню якості та результативності податково-бюджетної політики. В умовах існування середньострокового бюджетного планування бюджетний процес має починатися з уточнення показників першого року середньострокового плану, який береться за основу для розробки бюджету на наступний рік. Це забезпечить наступність податково-бюджетної політики і гарантуватиме повну реалізацію бюджетних програм, незалежно від бюджетного року [1, с. 27]. Перевагами середньострокового бюджетного планування є: безперервність бюджетного процесу; підвищення ефективності розподілу державних ресурсів, шляхом постійного перегляду бюджетних зобов'язань та пріоритетів; базується на чітко сформульованих цілях і пріоритетах бюджетної політики. Середньострокове бюджетне планування є інструментом регулювання соціально-економічного розвитку. Його сутність полягає у розробці напрямів формування та використання бюджетних коштів на середньострокову перспективу, відповідно до завдань, що стоять перед суспільством на кожному конкретному етапі розвитку.

Бюджетні прогностичні показники, виступаючи орієнтирами для формування фіскальної політики, певною мірою визначають умови функціонування національної економіки та рівень життя. Оскільки в процесі розробки бюджетних прогнозів здійснюється взаємоузгодження бюджетних видатків та джерел їх фінансування, визначаються можливості органів державного управління виконувати свої функції та обґрунтовується рівень податкового навантаження. Тому удосконалення методології бюджетного прогнозування, вдосконалення наукового обґрунтування та техніко-економічної обґрунтованості прогностичних показників є передумовою забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку країни. Розробка ефективних моделей прогнозування на основі інституційних змін у фінансово-економічному середовищі дозволить реагувати на вплив ендогенних та екзогенних чинників, зберігаючи параметри цілісного розвитку бюджетної системи та бюджетної збалансованості в умовах економічних трансформацій [9, 131].

Середньострокове бюджетне планування є необхідною умовою підвищення керованості та якості процесу бюджетного планування, посилення впливу бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток держави. Встановлення довго- і середньострокових цілей та завдань фінансово-бюджетної політики, кількісних та якісних критеріїв їх виконання і на цій основі визначення обсягів бюджетних ресурсів на перспективу є необхідною умовою підвищення якості процесу бюджетного планування та посилення впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни [1, с. 204].

В умовах нестабільної економіки та невизначеності чинників впливу навколишнього середовища та її розвиток, наявність у держави системи довгострокового прогнозування є необхідним елементом економічної політики, яка орієнтована на забезпечення структурної трансформації економіки згідно з світовими трендами [5, с. 29].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У процесі формування в країні відповідних інституційних умов подальший розвиток програмно-цільового методу, державно-приватного партнерства може стати важливим фактором ефективності бюджетних видатків та підвищення рівня результативності бюджетного процесу. Бюджетне планування є ваговою складовою бюджетної політики суспільного розвитку. Основною метою якого є розробка та проведення збалансованої бюджетної політики спрямованої на підвищення соціально-економічного розвитку країни. Середньострокове бюджетне планування є важливим елементом для досягнення фінансової стабільності та розвитку держави, адже такий метод дозволяє враховувати довгострокові потреби економіки та суспільства.

Інституційне середовище бюджетного планування повинне адаптуватися до змін соціально-економічного стану країни. В умовах військового стану змін зазнали всі сфери діяльності держави, інституційне середовище формування бюджету також повинне адаптуватися до таких змін. Використання середньострокового бюджетного планування є важливим елементом відновлення економіки країни після війни.

Література

1. Горник В.Г., Шпачук В.В. Шляхи впровадження середньострокового бюджетного планування як механізму узгодження соціально-економічної та бюджетної політики. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Державне управління». 2020. Т. 31. № 1. С. 24–30.

2. Коляда Т.А., Гоч І.В. Особливості середньострокового бюджетного планування в Україні в умовах пандемії COVID-19. Економічний простір. 2020. №161. С. 26-30.

3. Макогон В. Бюджетна стратегія соціально-економічного розвитку країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 1. С. 74–82.

4. Тимошенко М.В. Перспективи запровадження середньострокового бюджетного планування на сучасному етапі розвитку економіки України. Економіка та держава. 2020. № 12. С. 21–26.

5. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. [Монографія] Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2021. 532 с.

6. Чугунов І.Я. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2014. № 4. С. 79-91.

7. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С.103–121.

8. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2014. № 5. С. 64–77.

9. Chugunov, I., and Makohon, V. (2020). Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social process. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(1), 130-135.

10. Chugunov I., Liubchak I. (2023) Institutional framework for budget planning. *Scientia Fructuosa*, vol. 6, pp. 99-109.

References

1. Hornyk, V.H. and Shpachuk, V.V. (2020), “Ways of implementing medium-term budget planning as a mechanism for harmonizing socio-economic and budget policies”, *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriia «Derzhavne upravlinnia»*, vol. 31, no. 1, pp. 24-30.

2. Koliada, T.A. and Hoch, I.V. (2020), “Peculiarities of medium-term budget planning in Ukraine under the conditions of the COVID-19 pandemic”, *Ekonomichnyj prostir*, vol. 161, pp. 26-30.

3. Makohon, V.D. (2017), “Budget strategy of socio-economic development of the country”, *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 1, pp. 74-82.
4. Tymoshenko, M.V. (2020), “Prospects for the introduction of medium-term budget planning at the current stage of development of the economy of Ukraine”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 21-26.
5. Chuhunov, I.Ya. (2021), *Biudzhetna stratehiia suspil'noho rozvytku* [Budget strategy of social development], Kyivskyi natsionalnyi torhovel'no-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine.
6. Chuhunov, I.Ya. (2014), “Budget and tax policy in conditions of institutional transformations”, *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 4, pp. 79-91.
7. Chuhunov I.Ya. and Samoshkina O.A. (2019), “Budget expenditures in the system of state regulation of the socio-economic development of the country”, *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp.103-121.
8. Chuhunov, I.Ya. (2014), “Long-term budget strategy in the system of economic cyclicity”, *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 5, pp. 64-77.
9. Chuhunov, I.Ya and Makohon, V.D. (2020). “Budgetary projection in the system of financial and economic regulation of social process”, *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 6(1), pp. 130-135.
10. Chuhunov I., Liubchak I. (2023), “Institutional framework for budget planning”, *Scientia Fructuosa*, vol. 6, pp. 99-109.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.